

„Az én rögöm magyar rög”

Kondor Katalin interjúja

Zsámbékon beszélgetünk. Legalább negyven éve elhagyták már a fővárost, s itt élnek feleségével, szép, régi bútorok között, elképesztően sok népművészeti és iparművészeti tárggyal ékesített paraszt-polgár házukban. Odakint – és olykor bent is – a főnök az Okos névre hallgató szépséges pulilány. Melocco Miklós Kossuth-díjas szobrászművész egyéb kitüntetéseit, elismeréseit nem sorolom fel, a lexikonok pontosan jelzik, melyiket mikor kapta. Köztéri műveit Gyórtól Debrecenig, Tatabányától Szegedig számtalan helyen megcsodálhatjuk. Egyik sem „ereszti el” könnyen az embert. Mint ahogy a vele készített interjúkban elmondott vagy az általa írt cikkekben megírt gondolatai sem. Idézem is az egyiket: „Nincs város és falu, amelyet ne lehetne szebbé tenni a faragott kővel – és a szép városokban boldogabb lehet az élet.” S Adyt idézve egy sok évvel ezelőtti interjúban azt is mondta: „Az én rögöm magyar rög.” Nos, ha valakinek ezt nem kell bizonyítania, az ő. Ugyanis minden Melocco-szoborban benne van ez a „kölcsonvett” vallomás. Meg az alább következő interjúban megfogalmazott gondolataiban is.

Barátaimmal – hol egyikkel, hol másikkal – minden évben elmegyünk Esztergomba, a gyönyörű, teret uraló, István megkoronázását s a Szent Koronát is szimbolizáló szobrodhoz. Amely, mint egyike a „faragott köveknek”, 21 év óta áll ott, s mindig meghatja az embert. Nemeskürty István tanár úr mondta egy interjúban, amikor a Szent Koronáról kérdezték, hogy a Szent Koronától Magyarországon egyesek úgy rettegetek, mint az afrikaiak egy-egy törzsi tabutól. Vajon miért?

– Mert nem ismerik. S emiatt talán minden magasztos, szent és az Istennel kapcsolatos dolgot, eseményt elutasítanak, vagy éppen utálnak. A rettegről meg azt gondolom, hogy sebjaj! A tekintélynek meg kell nyilvánulnia valahogyan. Nem mondanám, hogy a rettegrés emelkedett

szellemre utal, de valamire mégis rájött az az ember, aki így gondolkodik. S szerintem az ismeretlenről retteg. S bizony a Szent Korona misztériumát, szimbólumát nem könnyű megfejteni. Megmagyarázni eddig senki sem tudta, legfeljebb magyarázta. A Szent Korona fölötté van a mindenkori királynak. A Szent Korona az uralkodó! Vannak országai, a király csak szolgálja. Beláthatjuk, hogy mindezt nem könnyű megérteni.

Téged – joggal – igen művelt embernek tart mindenki. Édesapád újságíró volt, a magyar Távirati Iroda munkatársaként olasz tudósító, te meg Rómában születted. Több, veled készített interjúból megtudhattuk, hogy szép gyermekkorod volt, külföldön is, meg aztán Budapesten is. A nemzedéked, hiszen 1935-ben születted, ugyanakkor átélte a II. világháborút és az utána következő nem éppen könnyű éveket, te pedig egy szörnyű családi tragédiát.

– Kezdjük ott, hogy én lényegében nem jártam iskolába. 1948-ban, a fordulat évében ugyanis államosították a középiskolákat. Tudni kell, hogy abban az időben a középiskolák nagy része piarista volt. Amikor az államosítás megtörtént, ott maradtak az épületek, a diákok, tanár pedig nem volt. A pesti piaristáknál maradt három tanár, a két civil: a tornatanár és a rajztanár és egy Erdélyi nevű piarista pap, aki a hittant tanította. Azzal, hogy ő maradhatott, valószínű, azt akarták bizonyítani, hogy itt nincs ideológiai elnyomás. Sok száz gyerek járt oda, ez a három tanár nyilván nem tarthatott rendet. A tornatanár – Sziládi Géza – megérdemli, hogy a nevét megemlítsen, tekintély volt. Megmagyarázhatatlan tekintély. Soha nem emelte fel a hangját, nem pofozkodott, pedig akkor még rendesen pofoztak az iskolákban. Abban az épületben voltunk, ahol ma az ELTE van. Neki köszönhetem, hogy leérettségiztem.

Hogyhogy?

– Amikor apámat kivégezték, akkor a bátyám elment dolgozni, hogy ne haljunk éhen. Mondtam a tornatanárnak, hogy én is elmegyek dolgozni, s kiiratkozom az iskolából. Ő meg azt felelte, hogy csak az járhat edzésre, aki ennek az iskolának a tanulója. Úgyhogy maradtam, és alkalmi munkákkal kerestem pénzt. 42 forint naponta elég volt ahhoz, hogy a család életben maradjon a következő hólapátolásig.

Na itt álljunk meg több szóra! Börtönévek után édesapádat 1951. február 22-én végezték ki, kémkedés vádjával. Ennyit tudhatunk hajdani interjúidból. Mi tartozik még ránk?

– Ma már meg tudom fejteni az okát, akkor még nem tudtam: értelmiségi volt. Nem kell ennyi értelmiségi ember egy országban, ezt gondolták egyesek.

Más indokot még csak nem is találtak?

– Olvastam a periratot, nincs konkrétum benne. Ilyeneket tartalmazott, hogy: nem híve a rendszernek. Ráadásul egy katolikus lapnál, az Új Embernél dolgozott újságíróként, s így látszólag könnyű volt bármit ráfogni. Például, hogy klerikális fertőző. Konkrétum nem volt. Semmi. Vád sem. Az ítéletben, amelyet fel is írtam az emléktáblájára, az is elhangzott: művelt, tehát veszélyes. Nagyon komoly szempont volt ez. Ezért szűntek meg az iskolák is, azért államosítottak, hogy ne legyen a magyar nép művelt.

Hogy lehetett a családnak egy ilyen teherrel élni, túlélni?

– Úgy, hogy tudomásul vette, bizonyos egészséges közönnyel. Aki nem veszi teljesen a szívére azt, hogy el van nyomva, hogy kikergetik a lakásából, az nincs elnyomva. Na most ez az egészséges közöny tartotta életben a magyar népet. Volt egy kifejezés akkoriban: „elvitték”. Apámat is „elvitték”. 1948-ban. Jóval később tudtuk meg, hogy kivégezték, s még később, hogy mikor. A bátyám be is ment a tanácsba érdeklődni arról, hogy hol van az apám, esetleg nem disszidált-e, s akkor egy idő után megtudtuk, hogy nem disszidált. Meghalt. Akkor a bátyám egy nagypénteki napon – ez véletlen egybeesés, de kellemetlen rímelés – ismét érdeklődött, hogy miért halt meg. Nem kapott választ.

Ismertetek olyan embereket, akiknek hasonló sorsa volt a ti köreitekben?

– Hogyne. Jankovics Marcell apjának például. Azt is mondhatnám, hogy a tőszomszédától kezdve a harmadik szomszédig majdnem minden családban valakit elvittek. Ez az „elvitték” egy reagálás volt. Sejtettük, de nem tudtuk, hogy hova. Sosem mondták meg. Elvitték. Innen. Kész. Egy fejezetcím.

Ez volt a fél szavakból is értjük egymást korszaka. A sejtések korszaka: elvitték az ÁVO-ba, így mondtuk annak idején, meg a különböző börtönökbe, szovjet lágerekbe. Volt „választék” sajnos. És a mai napig sok-sok tény, történet nem ismert, nagyon sokak számára homályban van, magyarul, titkolták, és talán titkolják még ma is. Valamint a gyilkosok köztünk éltek. Ám ha már erről az időszakról beszélünk, akkor szeretném mindenkinek tudtára adni, hogy a közelmúltban három csodálatos alkotással „találkoztam”. Olyanokkal, melyeket mindenkinek látnia kellene, megjegyzem, túl nagy reklámot egyik sem kapott. Három film. Az egyik Eperjes Károly filmje, a Magyar Passió, amely a háború utáni, a szerzetesrendek elleni aljas irtóhadjáratról szól, s egyebek közt azt is megtudhatjuk belőle, hogy 1950-ben egyetlen éjszaka alatt nagyjából tizenkétezer szerzetes férfit és nőt deportáltak. Szívbemarkoló a film, s ugyancsak az a nemrég elkészült Embernek farkasa c. dokumentumfilm, amelyet Faragó Annamária rendezett. S ő volt az, aki a kutatásai során feltárta, hogy Jászberényben, ebben az igazi kisvárosban, az ottani ÁVH börtönében csaknem 300 ember sánylódott. Ütötték-verték őket, sokakat szovjet munkatáborokba vittek, majd, amikor évek után hazajöttek, már aki hazajött, ismét az ÁVH „vendégei” lettek. A harmadik mű pedig Csányi János színművész, rendező, producer filmje Esterházy Jánosról, a csehszlovákiai magyar mártír politikusról. Lenyűgöző, szívbemarkoló, tényleg felejthetetlen alkotások, melyek hőseiről alig-alig volt információnk, és az ember nehezen tudja megérteni, hogy az igazságok és a gázságok elmondását miért kellett ennyire „késleltetni”.

– Vajon kell-e tudnunk? Muszáj?

Szerintem mindenképpen. Mondd el fiaidnak! Persze kérdés, hogy a gázságok megismerése megakadályozza-e az újabb gázságokat.

– Nem biztos. Van viszont egy tényező, nevezetesen, hogy ma nincs olyan rossz világ, mint akkor volt, és nem tudják elképzelni, elhinni, mi minden történt akkoriban.

Azt mondod ezzel, hogy bebújunk a „jobb élet” mögé? Mint ahogy a strucc a homokba dugja a fejét?

– Nem szándékos felejtés ez. Egyszerűen az emberek közül sokan nem képesek arra, hogy ilyen szörnyű és szélsőséges cselekedetéről elhiggyék azt, hogy ezek valóban megtörténtek. Az általad említett esetekben ugye nem volt vád, nem volt bűnténynek nevezve a bűntény. Nem volt semmi. Legfeljebb annyi, hogy művelt az illető, tehát veszélyes.

És nem volt „felvilágosító” irodalom sem, mert nem lehetett. Titkolták a rémségeket, és gondolom, sok helyen a világban titkolják ma is. No de beszéljünk a szobrokról! Történelemlről szólnak azok is. Ahhoz, hogy elkészüljön egy alkotás, sokat kell tudni arról, akiről a szobor készül. Én legalábbis így gondolom. Vagy tévedek?

– Beszéljünk most arról, ami az én generációmra jellemző. Én nem vagyok művelt. Félművelt vagyok, de ez nem azt jelenti, hogy feleány nyit tudok, mint amennyit kellene, hanem azt, hogy mindent félig tudok, tehát rosszul. És azt is mondom, hogy művelődő típus vagyok, de autodidakta, magyarul, rendkívül hézagos az, amit én tudok. Nem azért, mert a feledékenységnek még egészséges mennyiségével rendelkezem, annál rosszabb a helyzet! Nem tudtam, hogy mi mindent nem tudok.

Ezzel viszont én nem tudok vitatkozni, mégis azt gondolom, hogy a szobraid nagyon mély gondolatokat sugallanak, s ez a te érdemed, akármit is tartasz a saját műveltségéről.

– Erre én meg azt mondom, hogy én a műveltséget gondolkodással próbálom helyettesíteni. Mivel tudásra most már nemigen tudok szert tenni, gondolkodással próbálom pótolni a tudást. Nem mindig sikerül. Egy orvos esetében az or-

vosi műveltség hiánya nagyon nehezen pótolható tehetséggel. De egy kicsit is kevésbé halálos területen pótolható.

A szobrászat ezek szerint egy kicsit kevésbé halálos terület. Ám elég veszélyes azért. Ugyanis manapság a közéletben semmi sem szent. Sem az emberi méltóság, sem a történelem, sem a művészet, sem a szabad gondolkodás, sem az igazság. Nem sorolom. Mosolyogsz vagy bosszankodsz azon, amikor rendre bennünket, magyarokat léptenyomon demokráciából, jogállamiságból, történelemből akarnak kioktatni? Vagy azon, amikor a szobraiddal kapcsolatban beszélnek butaságokat?

– Az, hogy megnyergelnek egy megfoghatatlan dolgot, és butaságokat beszélnek róla, számomra egy kicsit kommunista tempónak tűnik. Például a jogállamiságról képtelenek elmondani, hogy mire gondolnak, csak beszélnek összevissza. Mivel nálunk van alkotmány, és aszerint élünk, szerintem nálunk jogállam van. Egyesek azt mondják, nincs. Vagy azt, hogy ez nem elég. Akkor azt kérdezné az ember, hogy mi az, ami elég. Erre viszont nem felelnek. Aki ilyeneket mond, arra a tudás nélküli gondolkodás jellemző. S róluK én azt mondom, az ilyen ember nem ügyes, hanem pofátlan. Hiszen nincsenek érveik. Azt viszont nem lehet megcáfolni, ami nem hangzik el.

A magyar művészsors nem nevezhető könnyűnek. Legalábbis egyeseké. Elég, ha csak Makovecz Imre híres és ma már néhai építészünkre gondolok, pontosabban arra, hogy mennyi támadást kellett elviselnie.

– Csak éppen azt is látja és tapasztalhatja az ember, hogy ha valaki valamennyit elért, és nem volt trotli, akkor hiába mondanak róla rosszat. Makoveczre is hiába mondanak bármit, egyre nő a nimbusza. Ez törvényszerű. Ha valaki nekiáll valakit szidni, akkor azt hiszi, hogy legalábbis egyenrangú azzal, akit szid. Tehát az ismeretlent emeli fel a saját maga elképzelt rangjára. Nyugodtan lehetne például egy népi hőst létrehozni úgy, hogy csupa rosszat írnak egy nem létező emberről, s végül már azt hiszik, hogy él, mert tegnap lopott. Tegnapelőtt meg itt-ott részegen tántorgott. Az illető ugyan nem él, de annyi rosszat mondunk róla, hogy lassan életre kel.

Most gonoszkodnék egy kicsit! Amikor egy szobrászművész mögött ennyi esztendő van, és ennyit alkotott, s valaki megkérdezné, hogy a legalább száz alkotása hol található és látható, fel tudnád világosítani?

– Nem én! Ám nem azért nem tudom, mert beképzelt volnék! Nem győzöm tudni! Mert több annál, mint amit meg lehet jegyezni. Tehát nem tudnék saját magamból jelesre levizsgázni.

Nem is vizsgakérdés következik most, hanem egy hajdani nyilatkozatodból idézem azt a mondatot, amelyet kedves kollegámnak, Fazekas Valériának mondtál, miszerint 21 évesen élted át 1956-ot, s ez téged megváltoztatott. Miben? Hogyan?

– Budapesti egyetemistaként. Nem voltam sem túl fiatal, sem túl öreg. Akkor lettem magyar. Addig európainak éreztük magunkat, akik utálják a szovjetet. A rabságot. A múltkoriban egy régi cikk került a kezembe, s abban szó volt az én baráti körömről. A tagjai csupa német, szláv, latin stb. eredetű nevet viseltek, s emlékszem, arra voltak-voltunk büszkék, hogy nincs köztünk sem egy Kovács, sem egy Nagy stb., hanem Zenger, Ungár, Steiner, mindenféle van, csak magyar nincs. Ugyebár az enyém is egy eltorzult olasz név változata. Ám hogy a magyar fontos legyen, az '56-ban kezdett megszületni. Nem villámgyorsan, de a Margit hídon átmenve megérezte a szabadságot. Szép idő volt, s úgy éreztük, a szabadság nemhogy létezik, de itt van! Itt! És magyar! Tehát azt képeztük, hogy a szabadság egyúttal magyar is. Nem mondtuk, hogy egy olasz vagy német nem lehet szabad, de úgy hittük, most itt MAGYAR szabadság van. Ez egy régi gondolat: kisajátítani valami szépet, és melléknévnek, tulajdonságot jelölő névnek odarakjuk magunkat. Követeljük, hogy legyünk a szabadságnak rokonai. Ha én '56-ban nem Budapesten lettem volna, hanem, mondjuk, Berlinben, azt máig sajnálnám.

„Ilyen nagy dolog a szabadság?” – kérdezte gyönyörű versében Márai Sándor is. Azokban a fiatal éveidben volt példaképed? Akár a szakmádból, a főiskoláról vagy bárhonnán?

– Mielőtt a főiskolára mentem, volt Michelangelo. Az iránta érzett elfogódott rajongás később sem változott. De ő mást csinált, mint én. Kamaszkoromban nem tudtam elképzelni, hogy ő mást csinál, mint én, mert én nem csináltam sem-

mit, hanem éppenséggel én szerettem volna Michelangelo lenni. Na most hát ez nem sikerülhetett. Plusz-mínusz ötszáz év pontatlanság miatt.

Nem csalódtam. De azért megkérdezem, hazai példaképed volt?

– Amit akkor még nem igazán fogtam föl, de utólag igen, s hatást gyakorolt rám, az Pátzay Pál gondolkodása volt. Ő egy teljesen komplett világnézetet képviselt. Egy maradt, egy régimódit, amelyet nem lehetett beilleszteni a kommunizmusba, de semmilyen más „izmusba” sem, ám értelmes volt, és aszerint lehetett vizsgálni és elhelyezni másokat. Mert az ő életműve egy tiszta beszéd volt. Egy kicsit unalmas, de tiszta, és volt eleje meg vége. Egy kerek, felfogható erkölcsi és eszmei világot képviselt. Ha eszerint ítélem meg az ember valakit, nem biztos, hogy egyetértetek vele, de értem az ítéletet.

Ha jól emlékszem, az ő alkotásain is sokat vitatkoztak annak idején a művészeti élet szereplői. S vitatkoznak – talán még mindig – a te művészetedről is, de valójában mindenről, filmektől a festményekig.

– Túl komoly vitákat azért nem nagyon hallottam. Mert Magyarországon a képzőművészet, a szobor, a festmény nem olyan fontos, hogy komoly viták lennének róla.

Azért nagyon sok vitának lehetünk tanúi az elmúlt években. Épületek, világkiállításokon megjelenő magyar alkotások, színházi produkciók számos alkalommal gerjesztettek indulatos vitákat. S akkor még az irodalmi élet szereplői körül gerjesztett dühödt vitákról nem is beszélünk. Ezek jó része politikai vita volt, például, hogy X vagy Y magyar író tud-e írni, vagy sem. A liberálisok szerint a liberális gondolkodású író, a konzervatívok szerint meg a gondolkodásban hozzájuk közel álló író tudott írni. S ez persze jelen időben is így van. Elég nevetséges, de így van.

– Ady mondta egyszer, valószínű, egy hasonló vitában, hogy Mikszáth Kálmán író úr, a mindig író író. Tehát ma is vannak mindig írók, magyarul, jók, bármelyik „oldalon” legyenek is.

A Mansfeld Péterről készített szobrod avatásán, 2007-ben azt mondtad, hogy ma Magyarországon egyszerre van cenzúra és szólássza-

badtság. Idézem: „Kétségkívül elmondhatom a véleményemet. De hogy a mondandóm el is jusson azokhoz, akiket illet, az már szinte lehetetlen. Megjelent a cenzúra modern változata, amely ma már nem tiltással, hanem a lehetőségek elvonásával működik. A pusztába kiáltott szó tudniillik nem azonos a szólásszabadsággal.” Azt hiszem, ezzel a gondolattal a világban ma is nagyon sokan egyetértenek.

– Azért is mondtam ezt, mert föl akartam írni a szoborra, hogy: Hullócsillag. Na most ahhoz, hogy Budapesten szobrot állíts, tizenöt megszavazott bizottságnak kell rábólintania, hogy elkészülhessen. Ezt a feliratot nem engedélyezték, egy akadémiai történésznek „köszönhetően”, aki szerint Mansfeld köztörvényes volt. Tehát így nem lehetett felállítani. Ötven évvel Mansfeld kivégzése után még mindig „érvényes” volt a gyilkosok vádja. Én meg az avatás után, két hét múlva ráírtam a szoborra, hogy: Hullócsillag. Volt Biatorbágyon egy polgármester, Elek Sándor, aki azt mondta, ha ezért engem bántanak, amikor ezeket a betűket írom, ő kiküld egy brigádot, és nem engedi, hogy engem bántsanak. Ki is jött a brigád. Ott ültek tízen, s az volt a dolguk, hogy ha valaki akadályoz, akkor verjék meg. De senki sem akart engem bántani. A cenzor elvégezte a dolgát, s az már cseppet sem érdekelte, hogy mi történik, hiszen az adott pillanatban ő szót fogadott, mert nem engedélyezte a feliratot.

Jiří Menzel filmjeibe illő történet ez, de azért szomorú, hogy 2007-ben még megtörténhetett. Nemcsak a Mansfeld-szobrod különös sorsa juttatja eszembe, hanem a felsorolhatatlanul sok alkotásod is okot ad rá, hogy megkérdezzem: a szobrászművész hogyan válogat? Bekopogtat valaki, és megkér, hogy készíts egy szobrot ide vagy oda, netán te teszel ajánlatot valamilyen szervezetnek, vagy éppen még az is megtörténhet, hogy nem fogadod el a felkérést.

– Igen. Nem sokszor, de megtörtént. Csináltam például egy hátán hempergő elefántot. Ózd egyik bölcsődéjébe. A megrendelés eredetileg az volt, hogy egy iskolás lányt, táskával a kezében, a medencében ábrázoljak. Ő azt jelképezte volna, hogy a bölcsődések, óvodások majd meg nőnek, és iskolások lesznek. Erre én azt mondtam, hogy a zsúri elalszik unalmában, ha én egy

ilyen szobrot csinálok. Ezért készítettem el a hátán hempergő elefántot. Az élet már csak olyan, hogy a kritikusok elmondják a maguk butaságait, ezzel befejezik a dolgukat, az élet meg megy tovább. A szobrot meg felállították.

Ha jól értem, az elefánt meg azóta is a medencében hempereg, te pedig bölcsen mosolyogsz a történeten.

– Ez egy kicsit egy öregember hazavonult, szenvedély nélküli megállapítása, avagy állásfoglalása.

Feltételeid szoktak lenni egy-egy megrendelés elvállalásakor?

– Az én elvem, hogy a munkát szenvedélyesen kell csinálni. Mostanában már nem is vállalom el felkérést, mert az ifjúkori szenvedély, vadság már hiányzik belőlem. Így, a száz év felé közeledve az már nincs meg.

Ezt az időszakot egy új korszaknak is fel foghatjuk. Nem gondolod?

– Avagy nyugdíjnak. Őszikéknek. No de mit írt Arany János? Idézek tőle: „Oh! ha - nem a hírért, nem a dicsőségért, / Nem, hogy a világnak üssek vele cégért, / De, hogy a dallásban lelkem átíjjonék - / Oh, ha még egy olyat énekelni tudnék!” – írja a Toldiról. Negyven évvel később tudta, hogy a Toldi többet ér mindennél, amit azóta írt.

Értjük a gondolatot. Az önismeret meg az önkritika mindig lenyűgözi az embert, még ha nem is ért egyet az illető önbírálatával, akkor is.

– Én sokszor tapasztaltam, hogy engem nagyon komolyan vesznek, de ha ajánlok valamit, akkor azt nem fogadják el. Most például abban a helyzetben vagyok, hogy Balatonfüred kér egy szobrot tőlem, de amit ajánlok, azt nem fogadják el. Én ajánlani fogom Párkányi Pétert, de mivel engem komolyan vesznek, de amit mondok, azt nem, hát nem is olyan egyszerű ez a kérdés.

S miért pont őt ajánlod?

– Mert jobb, mint én. S állítom, hogy én ehhez a szakmához értek, s azt állítom, hogy jobb, mint én. Sokszor dolgoztunk együtt, tehát nem véletlenül ajánlom. Igaza van Picassónak, aki üres, alapozás nélküli vásznakat írt alá, s odaadta egy névtelen festőnek, támogatásképpen. Az bármilyen pocsékot festett rá, az aláírás eredeti

volt, drágán elkelt. Igaza volt neki, tudta, hogy a képeit nem méltányolják, mert nem értenek hozzá. Az aláírásáról az írásszakértők meg tudták állapítani, hogy az az ő hiteles aláírása, s akkor a kép annyit ér, amennyit az aláírás.

Mindig is volt humora Picassónak. Ahhoz kivált, hogy megfricskázza a sznobokat.

– Igaza volt. Cseppet sem érdekelte, hogy a kép, amelyet az illető festő odatesz, az rossz.

Arany Jánost idézted az előbb, és sokan tudják, hogy a magyar költészet nagy-nagy rajongója vagy. Ezzel hozzád, úgy gondolom, rengetegen csatlakozunk, sőt a világ legszebb költészetének tartjuk.

– A világon a legjobban érdekel engem a nagy magyar költészet, talán az orosz költészet nagysága vethető össze a magyaréval. No meg hogy a német költészetből is mondjak példát, mely szintén a nagy magyar költészettel rokon, Heine műveit említem. S persze még sokakét emlíhetném. Tehát neked igazad van abban, hogy gyönyörű s legszebb a magyar költészet, mert jogod van elfogultnak lenni. S amíg dicséred a magyar költészetet, igazad van, de ha azt mondanád, hogy a német költészet nem ér ennyit, akkor nincs. Tehát csak azt kell mondani, hogy a legfontosabb, a legszebb nekünk a magyar költészet. Már csak azért is, mert magyarul van. S akkor még nem is beszéltünk a csodálatos magyar műfordításokról.

Térjünk vissza a szobrászathoz. Említettük is már, hogy rengeteg munkád látható szerte az országban. Biztosan sokakat érdekel, hogy amikor felkérik egy szobor elkészítésére, mik a feltételeid. Előfordult-e, hogy visszautasítottál egy-egy megrendelést, mondván, hogy köszönöm, ezt nem fogadom el.

– Előfordult. Amikor a megrendelés, mondjuk, ostoba vagy képtelenség, netán egyenesen képzavar a megrendelő elképzelése. Mint az említett iskolás lány a medence közepén. A pályám elején volt olyan eset, hogy nem vettek át tőlem valamit, mert mást csináltam, mint amit a megrendelő elképzelt, de aztán valahogy tekintélyessé öregedtem, most már akármit válaszolok egy felkérésre, elfogadják. Persze idővel a felelősségem is megnövekedett. Abban igaza volt az öreg Pátzaynak, hogy egy szoborra fel kellene írni a zsűritagok nevét is. Viseljék a felelősséget azért, ami ott ki van

téve! Na jó, ez csak vicc volt, mert ha ott marad a szobor, akkor híressé válik a zsűritag is, és pont fordítva sül el a vicc. Ma már egyébként nem döntögetnek szobrot, azért meg kivált nem, ha a minőségével, a művészi értékével elégedetlenek.

Tudom, hogy közhely, de egy jelentős életmű és életút vége felé meg szokták kérdezni, és én is megteszem: van-e még szoborterved? Avagy volt-e olyan terved, álmod, amelyet anyagi okokból nem sikerült szoborba önteni?

– Hirtelen most nem tudok erre példát mondani, mert szerencsés életem volt, általában megcsinálhattam azt, amit kiöltöttem magamnak. Volt a művészeti, állami hatalom részéről egy olyan közöny, amely szabadságot adott. Tehát ha valakinek a nevét ismerték, az mintha garancia lett volna arra, hogy nem rajtuk van a felelősség. A művészeti élet minden ágára igaz volt ez. Én meg mázlista életet éltem, ráadásul gondold meg, hogy egy diktatúra után, a szovjet diktatúra után végül is jött egy egészségesebb, közönyösebb életforma Magyarországon. Sok mindent hirtelen szabad lett megcsinálni, megalkotni, a kutya sem figyelt oda. Megszűnt a „népellenség” fogalma is, szóval lazább lett az élet e tekintetben. Ezért voltam én mázlista.

Meg azért is, ami miatt sokan irigyelnek, hogy egy csodalény feleséged van.

– Mert én nem választottam rosszul! Bessegyei Ferenc egyik szerepében azt mondta: „Miért vettem én szép nőt feleségül? Fialat koromban csúnyábbnál csúnyábbak között válogathattam!” A szerepben ugyanis éppen féltékeny helyzetben volt. Én ugyebár tudtam választani. Ő meg, mármint a feleségem, nem eladó!

Gondoltam, hogy Zsuzsa nem eladó. S ha már magánéletről beszéltünk: Zsámbék nektek a nyugalom?

– Igen. A jelző nélküli nyugalom. Tehát ha itt sem jut eszembe semmi, akkor sehol. Nincs karaktere. Sem jobbra, sem balra. Valamit megéreztem, hogy ez jó lesz nekünk. Néha az embernek szerencséje van, vagy jó a szimatja.

Még csak azt kérdezném: miért repül át az apáca a falon?

– Hát mit csináljon? Álljon rá egy posztamensre?

Azok kedvéért kérdezem, akik nem sűrűn járnak a budai Várnegyedben. Az Országház utca sarkán áll ugyanis az a ház, melynek dérekszögben álló falát töri át a sarokrészen ez a bizonyos lengő ruhájú apáca, a te szobrod és persze ötleted. Mind a mai napig nagyon sokan állnak meg a háznál, megállítja őket ez a szoborba öntött jelenet.

– Azért töri át a falat, mert ő nem egy hor-dószónok. Az utcát egyébként azért hívják Országház utcának, mert anno ott, a klarissza kolostorban tartották az országgyűlést. Nekem egy utcatáblát kellett csinálnom. Az utcatábla hová való? Hát a falra! De a sarkon túl már egy másik utca van, így viszont nyilvánvaló, hogy ő átrepül a sarkon, s mindkét oldalon érvényes. Ráadásul a várban nagyobb a szabadságod. Szobrászként is. Ez az apáca vízszintesen repül át a ház sarokrészen, imára kulcsolt kézzel. Sokak szerint vidámságot tükröz. Én meg szeretek rá gondolni.

Több napig is ülhetnék itt nálad, amíg minden szobrodról megkérdezném, hogy milyen gondolatok nyomán készült, de most azt kérdezem: mi jár az eszedbe mostanában? Nem feltétlenül szobortervekre gondolok. Hanem arra is, hogy mi foglalkoztat, mit olvasol? Mi az, amit mindenképpen szeretnél, ha megvalósulna?

– Ami foglalkoztat, az a rend hiánya. Avagy szolidabban megfogalmazva: egyfajta rendtelenség, amely körülvesz bennünket. S amikor azt mondom, hogy nyugdíjas vagyok, akkor ezt mint szobrász is mondom. Tehát én már nem csinálom szobrokat.

Ebben biztos vagy?

– Biztos. Tudniillik egy szobor elkészítésében sok a segédmunka. Nekem szeretett sameszom nincs. A végső simítás volna az én dolgom, de hogy jutnék el odáig? Rengeteg segédmunkával. Úgyhogy ezt már nem tervezem.

Mikor tetted fel az i-re azt a bizonyos pontot?

– Mostanság. Nem csinálom többé kis szobrot sem. Mondtam Zsuzsának, amikor készítettem neki kettőt is, hogy én bizony nem csinálom többet már, mert olyan sok munka van vele. Persze van, amikor az embernek eszébe jut valami, és azt egy műhely elkészíti. Nemrégiben azzal jött hozzám Kú Lajos, hogy az 1952-ben Helsinkiben rendezett olimpiának emléket kellene állíta-

ni. Kétszáz név! Azt mondja Zsuzsa, hát az egy könyv! Hú, mondom, ez nem rossz ötlet! Kőből egy könyv. El is készítik majd. Nyitott könyv, bele lehet írni a lapokba a kétszáz olimpikon nevét. Például Pap Lászlóét. Annyi aranyérmes, úgy tudom, sosem hoztunk, mint akkor. Ha jól emlékszem, az Egyesült Államok és a Szovjetunió után mi voltunk a harmadikok az éremtáblázaton.

Sokszor gondolom, hogy a mi népünknek, ennek a kis létszámú magyar népnek van valami titka. S most, amikor számba vettem, mennyi szobrod van szerte az országban és azon túl is, szintén ez jutott eszembe. Már csak azért is, mert lám, oly sok nagyszerű ember élt és él ebben az országban, hogy ily sokan szobrot érdemeltek!

– Valóban és cáfolhatatlanul sok a tehetség. Ám Robert Capa, a neves magyar származású fotóművész, aki Amerikában élt, azt is nyilatkozta: nem elég, hogy valaki tehetséges, magyarnak is kell lennie. Egy kicsit sértve a közvetlen környezetet, egy távoli népet megdicsérve végül is úgy vélte, nem elég a tehetség. Kell hozzá alázat és küzdőképesség. No ez megvolt a magyarokban. Túlélünk sok mindent. A magyar nép jól tud várakozni. A magyarok csendjében mindig van valami lefojtott, hatalmas erő. S én ma úgy látom, a feladatunk az, ami 1956. november 4. után volt. Megmaradni.

Egyik, néhány évvel ezelőtt veled készült interjúban Adyt idézted, sokak öröme, mert Az ütések alatt című versét sokan nem ismertük. Ez a verscím lett aztán az interjú címe is. Ebben a költeményben van egy sor. Idézem: „S mégis – be különös egy ország - / Megint dacosodnak a szemek.” Azt hiszem, ez a dacosság sokszor segített rajtunk. Reménykedem, hogy mostanában is segít.

Utószó: Esztergomban idén októberben lesz a Szent István-díj Közhasznú Alapítvány immár 20. díjátadási ünnepe. Ennek az alapítványnak a kuratóriumában a kezdetek óta ott van Melocco Miklós is. Bihari Antal díjalapító őt kérte meg arra, hogy a díjazottak számára készítse el a **Szent István megkoronázása** című gyönyörű szobrának kicsinyített mását. Ezt kapja az, akit az adott évben kitüntetnek. Olyan honfitársainknak ítélik oda az elismerést, akik jelentős tevékenységet fejtenek ki az összmagyarság érdekében.